

SLOVENSKO JEZIKOSLOVJE DANES

Spremna beseda

I

Posebna številka Slavistične revije, zasnovana kot zbornik avtorskih prispevkov, predstavlja v slovenščini in angleščini tematska področja zadnjih desetih, petnajstih let, ki pomembneje zaznamujejo slovensko jezikoslovno misel. Prispevki so bili v veliki meri napisani na novo ali vsaj predelani oz. dopoljeni.

Zamisel o nujnosti širše mednarodne predstavitve aktualnega slovenističnega jezikoslovja, ki je znotraj jezikoslovnega dela uredniškega odbora Slavistične revije zorela kar nekaj časa, je svojo dokončno podobo dobila jeseni leta 2004, ko se je po zaslugi odgovornega urednika Toma Korošca zaznala tudi finančna realnost takšnega »projekta«; ambicija objaviti vse prispevke tudi v angleščini je bila krepek zalogaj ne samo s strokovnega in organizacijskega vidika, ampak tudi finančnega.

Katera so bila izhodiščna merila za oblikovanje tematskih področij in s tem seveda za avtorsko sodelovanje v zborniku? Poleg tega, da smo dali prednost generaciji jezikoslovcev, ki je na izobraževalno-raziskovalnih inštitucijah nasledila generacijo eminentnih jezikoslovnih osebnosti, kot so zlasti J. Toporišič, tudi M. Orožen, B. Pogorelec, Z. Zorko, smo skušali pri tem upoštevati tudi formalne in vsebinske vidike. Vsekakor naj bi bile zajete teme, ki so monografsko obdelane, predstavljene v relevantnih revijah, tudi strokovno vplivne, se pravi, da se pogosto pojavljajo, so lahko tudi evropsko aktualne ali posebej aktualne za slovenski prostor in morda še kaj. – Upamo, da so, čeprav s fragmentarno avtorsko predstavitvijo, razvidna strokovna težišča osebnosti, ki v veliki meri oblikujejo sodobno slovensko jezikoslovno misel in jo, vsaj nekateri, redno ali občasno prenašamo tudi v predavalnice.

Sicer pa se zavedamo, da je predstavljeno stanje samo približen odsev trenutne slovenističnojezikoslovne zmogljivosti, približen vsaj iz dveh temeljnih razlogov. Pomemben je vsebinski razlog, ki je sicer spodbuden; kaže namreč na živost, dinamičnost slovenističnega jezikoslovja, saj ga oblikuje tudi najmlajša generacija: v dveh letih, kar poteka priprava zbornika, je izšlo ali je tik pred izidom kar nekaj pomembnih del; omenim naj samo besediloslovno monografijo Mire Krajnc *Besedilne značilnosti javne govorjene besede*, fonetično-fonološko monografijo Petra Jurgca *Samoglasniški nizi v slovenščini*, sociolingvistično monografijo Saške Štumberger (v tisku) *Slovenščina v stiku z nemščino*. Formalni razlog zamejenosti obsega zbornika, se pravi števila avtorskih prispevkov, pa izvira seveda predvsem iz finančnih zmogljivosti, ki so nam bile na razpolago.

II

Zbornik prinaša 23 prispevkov, predstavljenih v treh tematskih sklopih: *Slovnični in slovarski vidik* oblikuje kar 15 prispevkov, ločenih časovno na sodobni jezik in jezik v zgodovinskem razvoju, kar vsaj do določene mere vpliva tudi na raziskovalno metodo. Iz sklopa prispevkov na temo sodobnega jezika se je pokazalo smiselno izločiti ob najboljšežnjem splošnem jezikoslovnem s šestimi temami še narečni in korpusni, oba

s po dvema temama; s petimi temami je predstavljen jezik v zgodovinskem razvoju. Tri obsežne teme so vezane na *Besediloslovje in publicistiko*, na *Sociolingvistiko* pet, pri čemer ostaja kot mejna glede na psiholingvistiko zadnja tema, vezana na predstavitve razvojnih sprememb govora v zgodnjem otroštvu.

Vsaj štiri razprave iz tematskega sklopa o slovnici in slovarju jezika se neposredno navezujejo na spoznanje o organski povezanosti teh dveh metajezikovnih pojmov. Razprava *Kategorialnost leksemov med slovarjem in slovnico* (A. Vidovič Muha) je neke vrste utemeljitev oblikovanja skupnega slovnično-slovarskega sklopa. Sintagmatski vidik, ob paradigmatskem temeljni določevalci slovarskega pomena, izhaja iz kategorialnih pomenskih sestavin, definicijskih enot stavčnih členov, zato je seveda spreminjanje stavčnočlenskih vlog leksema hkrati tudi spreminjanje kategorialnih pomenskih sestavin in s tem spreminjanje leksikalnega pomena. Tako postaja temeljna besedilna enota – stavčna poved – povezovalna prvina slovarja in slovnice. – Dejstvo celovitosti jezika lepo potrjuje razprava *Metonimični pomeni: sintagmatski vidik* (J. Snoj), kjer med drugim avtorica po Apresjanu s pridom vključi pomensko podstavbo povedi (propozicijo) v dokazovanje metonimičnosti leksikalnega pomena. – Sintagmatski vidik je podlaga za pomensko tipologijo glagolov v razpravi *Vežljivost v slovenskem knjižnem jeziku s poudarkom na glagolu* (A. Žele); pomenska različnost glagola izhaja iz različnosti njegove vežljivosti kot pomensko-strukturnega skladenjskega pojava. – Tudi besedotvorna razprava *Stilno zaznamovane nove tvorjenke – tipologija* (N. Logar) izhaja iz spoznanja o možnosti skladenjske in skladenjsko-pomenske interpretacije tvorjenk, o pretvorbeno-tvorbeni povezavi med skladenjsko enoto – skladenjsko podstavo, in tvorjenko kot zvezo morfemov; nesposobnost uveljavitve takšnega postopka vpliva na besedotvorno stilistiko. – Na ugotavljanje vitalnosti skladenjske kategorije števila s poudarkom na dvojini je vezana razprava *Nekatere značilnosti dvojine v slovenščini* (A. Derganc). – Iz pomenskega sklopa jezika izstopa razprava *Formantne frekvence samoglasnikov v tonemski in netonemski standardni slovenščini* (P. Jurgec), vezana na ugotavljanje razlik med formantno strukturo samoglasnikov pri netonemskih govorcih glede na tonemske.

Razpravi iz slovenske dialektologije sta zanimivi zlasti z vidika možnosti vsaj posredne metodološke primerjave: prva *Strukturalizem v slovenski dialektologiji* (Karmen Kenda Jež) prinaša pregled metode strukturalne analize, vezane zlasti na uvedbo klasičnih fonoloških postopkov v 60-ih letih prejšnjega stoletja npr. v delih J. Riglerja. Na metodi t. i. jezikoslovne geografije, kot se uveljavlja v Slovenskem lingvističnem atlasu, pa temelji *Lingvogeografska obdelava spola v ednini: samostalniki srednjega spola na -o v slovenskih narečjih* (Vera Smole).

Razpravi s področja korpusne tematike nam predstavljata možnost izrabe korpusnih podatkov tudi po metodologiji pogostnosti zlasti v slovarju oz. slovarskopomenskih raziskavah, ki nam jo relevantni korpus omogoča. Pregledna razprava *Korpusno jezikoslovje in leksikalni opisi slovenskega jezika* (Vojko Gorjanc) nam še na konkretnih primerih predstavi možnost sledenja spremembam leksike slovenskega jezika. V razpravi *Korpusni pristop v frazeologiji in slovarske aplikacije* (Polona Gantar) je na podlagi sintagmatskega merila (kolokacij) med drugim predstavljen poskus preverjanja stopnje pomenske zlitosti večbesednih leksemov.

Pet razprav, zajetih v zgodovinskorazvojni vidik jezika, predstavlja posamezna morfološko-leksikalna in glasoslovna vprašanja. Iz tega okvira izstopa razprava

Idejne prvine Kraynske grammatike (1768) Marka Pohlina (Jasna Honzak Jahić), ki na podlagi razmerja z Rosovo in deloma Pohlovo slovnico poudarja tudi različnost sociolingvističnega okvira slovenščine in češčine. – Pregledno, inovativno razpravo *Glasovna podoba slovenskega jezika skozi čas* (Marc L. Greenberg) zaznamuje ugotovitev o dolgoročnosti in procesualnosti glasovnih sprememb v jezikovnem razvoju; razlaga teh sprememb ponazarja prepletenost strukturnih, družbenih, spoznavnih in zemljepisnih dejavnikov. – V razpravi *Glagolski vid v povezavi z drugimi glagolskimi kategorijami v knjižnem jeziku 16. stoletja* (Majda Merše) je slovarska kategorialna lastnost vida na podlagi razčlenitve protestantskih besedil vzpostavljena v funkcijsko razmerje s skladenjskimi kategorijami glagola, zlasti s časom, pa tudi naklonom in načinom. – V obravnavo morfološke problematike slovenščine sodi tudi tema *Deležniški in deležijski skladi na -č in -ši v slovenskem jeziku* (Marko Jesenšek), kjer je poudarek na izvoru obeh oblik in na razmerju knjižnega jezika do njiju. – Slovnično-slovarska tema *Časovno zaznamovane predložne zveze v razvoju slovenskega knjižnega jezika* (Irena Orel), nastala na podlagi analize obsežnega gradiva, skuša slediti izraznim in pomenskim spremembam predložnih zvez od 16. stoletja do danes; stilistika, izhajajoča iz časovne zaznamovanosti tovrstnih zvez, temelji predvsem na paradigmatškem – sinonimnem – vidiku.

Drugi temeljni sklop, vezan na besediloslovje in publicistiko, zajema tri razprave. Dragocena preglednokritična razprava *O besediloslovnih prvinah v slovenskem jezikoslovju* (Tomo Korošec) posreduje spoznanja o nastajanju in oblikovanju besediloslovja na Slovenskem od začetkov v 70-ih letih, ko je šlo še za ohranjanje okvirov tradicionalne poetike in retorike, prek 80-ih let, zaznamovanih s posameznimi refleksijami evropskega besediloslovja, vezanih predvsem na publicistično- in strokovnozvrstno problematiko, do danes, ko smo priča samostojnemu besediloslovnemu razmahu tako v posameznih disertacijah kot monografskih delih. – Pregledna, tudi gradivno zanimiva razprava *Stilistika slovenskega poročevalstva in poročevalski stil: od prvih dnevnikov do tabloidizacije medijev* (Monika Kalin Golob) se smiselno navezuje na Koroščevo monografijo *Stilistika slovenskega poročevalstva*, ki je po avtoričinem mnenju »tudi v evropskem in ameriškem jezikoslovju prva tako izčrpna in teoretično dodelana stilistično-besediloslovna analiza poročevalskih besedil«. Razvojni vidik slovenskega poročevalstva je predstavljen po eni strani prek interpretacije te problematike, kot so jo razumeli nekateri jezikoslovci, po drugi pa prek analize samih poročevalskih besedil. – Razprava *Izraba semantične potence frazemov* (Erika Kržišnik) sodi v besedilni sklop posredno; namreč poleg predstavitve tudi besedilno prepoznavne prenovitvene tipologije frazemov, pri čemer sta bili upošteva obe glavni frazeološki šoli – rusistična in germanistična, je znotraj slovenske frazeologije izkazano tudi prizadevanje za terminološko jasnost in nedvoumnost.

Med petimi razpravami, uvrščenimi v tretje temeljno sociolingvistično poglavje, je bližje psiholigvistiki že omenjena tema z naslovom *Govorni razvoj v zgodnjem otroštvu: razvojne spremembe med 3. in 4. letom starosti* (Simona Kranjc, Ljubica Marjanovič Umek, Urška Fekonja). Z opazovanjem besediščne, strukturnoskladenjske in pragmatične kompetence so dokazovane velike kakovostne spremembe v jezikovnem razvoju otroka med 3. in 4. letom, pri čemer je upoštevano med drugim otrokovo socialno okolje. – Zlasti dve razpravi gradita tudi na jezikovnokulturnem

vidiku: V razpravi *O tujkah in izposojenkah v slovenskem jeziku* (Marko Snoj) gre za spoznanje o nujnosti ločevanja prevzete leksike z vidika prenosnika, saj ta vpliva na njen družbeni status, se pravi na knjižnost oz. pogovornost. – Razprava *Jezik, družba in kultura: slovenščina v stiku z angleščino* (Nada Šabec) je posebej zanimiva v spoznanjih o različnosti jezikovnokulturnih vzorcev v obeh jezikih in iz tega izhajajočih morebitnih sporazumevalnih kratkih stikih. – Pregledna razprava *Obrisi jezikovne politike* (Marko Stabej) predstavlja na podlagi pomembnih dokumentov in stališč smeri slovenske jezikovne politike aktualnega časa. Uspešnost jezikovnopolitičnega dogajanja je pogojena z uspešnostjo »načrta uveljavljanja statusa slovenščine«. – Razprava *Odnos do slovenskih družbenih govoric pri različnih družbenih skupinah* (Andrej E. Skubic) je inovativna zlasti v anketno potrjenem spoznanju o vplivu izobrazbe na vrednotenje jezika oz. na razmerje do različnih tako ali drugače zaznamovanih jezikovnih prvin. Zanimivo je npr. spoznanje, da srednja izobrazbena raven izkazuje večjo nestrpnost do vulgarizmov, narečnih in slengovskih izrazov kot nižje ali visoko izobrazbena.

III

Obrisi sodobnega slovenskega jezikoslovja, kot nam jih ponuja pričujoči zbornik, pričajo po eni strani o tematski razpršenosti, po drugi pa so vendarle razvidna tudi problemska žarišča. Res je: v središču ostaja slovnično-slovarska problematika tako sinhrona kot razvojna diahrona, vendar pa slovensko jezikoslovje tega trenutka zaznamuje pomemben besediloslovni in sociolingvistični delež. Možnost potrditve verodostojnosti spoznanj, ki jih prinašajo vsi trije segmenti, pa se navezuje na računalniški nabor besedil – korpus kot samo ena, neposredno uporabna veja korpusnega jezikoslovja.

Naj se ob izidu tega obsežnega zbornika, prvega, ki temelji na avtorski predstavitvi slovenskega jezikoslovja, zahvalim kolegom jezikoslovcem iz uredniškega odbora Slavistične revije za sodelovanje tako pri zasnovi zbornika kot pri marsikateri strokovni odločitvi. Posebej se zahvaljujem odgovornemu uredniku kolegu Tomu Korošču, ki je idejo o takšnem zborniku ne samo ves čas podpiral, ampak jo je tudi z osebnim angažiranjem pri pridobitvi finančnih sredstev pomagal uresničiti. – Prevajalci so seveda opravili pomembno delo, še posebej kolegica Marta Pirnat Greenberg, ki je ne samo prevedla precejšnje število prispevkov, ampak opravila tudi odgovorno in pri tako številnih prevajalcih nujno potrebno koordinacijo prevodov – vsem iskrena hvala. – Vse priznanje in zahvalo pa zasluži članica uredniškega odbora Andreje Žele. Zavedam se, da bi pričujoči zbornik težko nastal brez njenega izjemnega angažiranja: znala je poskrbeti za sestav pa tudi motivacijo kompetentne prevajalske skupine in za zahtevno koordinacijo, ki je preseгла tehnično raven in posegla tudi v strokovno problematiko. – Zahvala gre Znanstvenoraziskovalnemu inštitutu Filozofske fakultete za finančno soudeležbo pri prevajanju in natisu zbornika. – Upam, da bo obsežno pričevanje o fragmentih trenutne zmogljivosti slovenističnega jezikoslovja našlo pot tako do domače kot tuje strokovne javnosti in tako spodbudilo zanimanje za naš jezik, znanost in kulturo sploh.

Ada Vidovič Muha
Urednica